

DALIA STAPONKUTĖ.

KALBĖJIMAS BANGŲ RITMU

Kartą mano bičiulis rašytojas paklausė, ar rašydama ir versdama literatūrą nebijau banalybės... Pagalvojau, kad net filosofija pilna banalybių, jei atskaitos tašku jos istorijoje pasirinkčiau artimiausią šimtmetį. Naujojo Testamento versijos – ar jos neatrodo šiek tiek „banalios“ kaip vertimai, slopinantys autentiško kūrinio energiją? O romantiški manifestai ir utopijos bei jų vertimai? Sakoma, kad vertimas neįmanomas. Gal dėl to, kad verčiant iš vienos kalbos į kitą nelengva išvengti banalių posakių? Pagaliau ši mano rašymo apie banalybę akimirka, kurios neįstengiu pakeisti niekuo kitu?.. Turbūt banalybė kaip ir visa, kas mus supa, turi dvi puses – stipriąją ir silpnąją, žemiškąją ir dangiškąją. Ji turi ir daugybę reikšminių atspalvių. Galima sakyti, kad banalybė yra tam tikras bejėgiškumas, inertiškumas, pasyvumas, gal – minties nuovargis. Sykiu ji nėra savaime suprantamybė, kokia atrodo iš pirmo žvilgsnio. Štai graikai *pezos* (banalybe) vadina daugybę mums gerai žinomų reiškinių, kasdienių žmogiškų nuotaikų ir būsenų: pėsčias, proziškas, paprastas, plataus naudojimo, kniūbsčias, nuolankus, nuobodus... Šios reikšmės primena tarno aprašymą, tai, kas nuolankiai budi šalia kaip ne kartą išbandytas ir ranka pasiekiamas buities įrankis, kuriuo galima bet kurią akimirką pasinaudoti.

Banalybė turi ir be galo seną savo reikšmės istoriją. Banalybės kaip įvardijimo šaknys siekia taip toli, kad niekas tiksliai nebeatseka, kada ir koks reiškinys arba posakis pirmą kartą buvo pavadintas banaliu, įprastu, atsikartojančiu ir nebeįdomiu. Neįmanoma pasakyti, kada ir kuris iš dainių, palyginęs mylimosios akis su žvaigždėmis, pirmą kartą pajuto atkartojantis kažkieno mintis lyg aidas iš praėjusios epochos... Autentiškumas, originalumas. Jis tampa vis retesnis svečias mūsų – banalybės ir *déjà vu* viešpatavimo – epochoje. Argi nekeista, argi neakivaizdu, kad dauguma dabarties reiškinių jau buvo kadaise išgyventi ir patirti kitų žmonių, kitose vietovėse? Viskas, kas nauja ir originalu, jau, regis, buvo, todėl mus mažai kas stebina, jaudina, o dar mažiau sukrečia. O gal pasaulis per daug žino, todėl grimzta į ilgesį tolimos praeities ritualų ir ima garbinti banalybę kaip neišvengiamybę. Nebūna akimirkos be banalybės. Jos nereikia ieškoti. Ji ateina pati, kai mintys braška kaip įtemptos stygos, o kalba neklauso. Ji ima ir pasityčioja iš didžiųjų minties pastangų, paversdama jas bejėgiškomis. Banalybė – tai sykiu ir kalbos atsisakymas kurti kartu su autoriumi. Banalybė yra kasdieniai ritualai ir jų pasekmės, iš kurių kartais šaipomės tarsi iš lėkštumo, siaurų pažiūrų arba tingumo, o kartais aukštiname ją kaip vertybę, tradiciją, saugumą, viziją...

Štai Nikas Kazantzakis romane apie šventąjį Pranciškų – „Dievo neturtėlis“ – vaizdingai pasakoja apie tai, kaip tryliktajame amžiuje pranciškonų vienuoliai gynė paprasto žmogaus teisę į kasdienį išlikimo ritualą – į naudojimąsi žeme ir jos gėrybėmis. Žmogus, sakė jie, visais laikais pajėgs sunaudoti tik tiek, kiek jam

reikia. Žmogaus gyvenimas žemėje turi ribas, jo buvimas pasaulyje trumpalaikis, todėl dera pasikliauti pagrindinėmis žmogaus reikmėmis, jų dirbtinai neribojant. Jie neva kreipėsi į Popiežių su prašymu neapriboti žmogaus kasdienio išlikimo juridine nuosavybės teise ir nepaversti žemės privačia nuosavybe. Popiežius nesutikęs, juk žmogus net tokį laikiną turtą kaip drabužiai sudėvi, sunešioja, suvartoja. Žmogus – tai aistringas vartotojas, ir visoms jo teisėms derėtų suteikti konkrečias ribas. Sakoma, kad šitaip tuomet nusprendusi bažnyčia... Nuo tų laikų teisė ir riba virto tapačiomis sąvokomis, o bažnyčia tapo aukščiausia „riba“, atsakinga už žmogaus teises. Gal todėl dauguma teisių ir ribų, kurias per amžius brėžia ir trina žmonių bendruomenės, turi religinę potekstę ir siejasi su tikėjimu į skirtingais dievais. Dažnai ir konfliktai tarp bendruomenių aiškinami tikėjimo skirtumais kaip skirtingų ribų išpažinimu.

Ritualai... Tai, ką aukojame dievams, ir tai, ką priskiriame žemiškajam pasauliui, atrodo tarsi paslanki horizonto linija tarp dangaus ir žemės – ji sudaro kultūrų įvairovės esmę. Tarp aukojimo dievams ir žemiškojo vartojimo egzistuoja riba. Ji nėra nuolatinė ir stabili, ji kinta, atverdama kultūrų savitumą. Šiai ribai išnykus, aukojimas ir vartojimas, dangus ir žemė, skirtumai tarp kultūrų susilieja. Kasdienybė su savo banalybėmis pasislenka link dievų pasaulio, o tai, kas dangiška, nusileidžia žemei, kasdienybėn. Dievybės pasikeičia vietomis su banalybėmis, ir mūsų kasdienybėje jas pradedame garbinti. Nesunku atsekti, kaip tai įvyksta, stebint vieną pasaulinį populiarios kultūros reiškinį – televizijos šou ir žaidimus, kuriuose vakarais tyliai dalyvauja milijonai nebylios publikos, akimis besimeldžiančios prie kalbančių namų kino sienų. Nuo Lietuvos iki Graikijos, nuo Londono iki San Francisko... Publika – šia pus, žaidimas – anapus, ir virtualaus dalyvavimo jame galimybė per „dievų-juokdarių“ neįtikėtiną kalbos banalumą, sukuriantį aiškumo, skaidrumo, tikrumo ir šventės iliuziją. Tie patys žodžiai, tie patys sakiniai, garantuojantys, kad rytoj šventė vėl tęsis... Man nuolat dingteli mintis apie įsibėgėjusią kalbos atsiskyrimą nuo kalbančiųjų. Kalba tampa vienu iš aukojimo atributų, kaip šiuose kalbiniuose televizijos šou. Atsiskirdama nuo mūsų ir įgaudama sakralinę prasmę, kalba, sakytum, ieško vietos pasaulio šventykloje-muziejuje, kuriame prisiekusius piligrimus pakeičia pasišventę turistai... Muziejų lankymas man visados keldavo dviprasmiškus jausmus, nes paslaptingoje salėje, kurios kvepia istorija ir saugoja neįtikėtiną vertę turtą, kraupiai stinga gyvybės. Dėl šios priežasties turbūt nesigailėsiu neaplankiusi miestų-muziejų... Venecija? Įdomu, ar ją įmanoma patirti kitaip nei miestą-muziejų? Tačiau dar didesnę nerimą kelia pasaulio kaip muziejaus tikrovė, ir kuo daugiau žmonės keliauja, tuo

sparčiau pasaulis virsta neapbrėpiama vitrina su vartojimui skirtais eksponatais. Vienu iš jų tampa ir ypatingoji mūsų bendravimo ir bendrumo sritis – kalba..

Kodėl per skyrybas santuokiniai dažnai teisinasi: „Neradome bendros kalbos“? Bendra kalba yra buvimo kartu pagrindas. Bendros kalbos neturėjimas nepadedą net stipriausiems libido. Nepadėjo ir vienam mano bičiuliui graikui, kai šis, kadaise atsivertęs nevykusiai sukurptą lietuvių kalbos vadovėlį užsieniečiams, aptiko lemtingą perspėjimą: jūsų rankose – vienos seniausių Europos kalbų gramatika. Ją išmokti reikia daug valios pastangų. Jei jums šito stinga, geriau net nepradėkite... „Valingasis“ skaitytojas, tyliai taręs „ačiū“, visam laikui palaidojo mažytę naujos kalbos viltį. Gal kalbos vadovėlius galėtų rašyti užsieniečiai, išmokę mūsų gimtosios kalbos? Su padėšinimais, be painių įžangų... Galiu klysti, tačiau sulig didėjančiu srautu keliaujančių po įvairias šalis lietuvių, mūsų kalba pasaulyje neplinta. Ji susigūžia tarsi pyktelėjusi, kad nuo jos tolstame ir kartais ją paliekame, tačiau pati viena nieko pakeisti negali... Nejaugi kalba nepajėgi išsaugoti savo „nešėjų“? Jei ne, tuomet tai yra „nešėjų“ misija – tų, kurie ją girdi iš arti ir kasdien vartoja, ir tų, kurie iškelia vė toli, jos nebepasiekia... Įdomu, ar atsitiks taip, kad mūsų kalba ilgainiui taps nelygių derybų įrankiu tarp dviejų skirtingų jos „nešėjų“?

Aš keliu klausimus iš nuojaautos, apgraibomis, kartais – kaip regėjimo netekęs kapitonas, kuris dar bando vadovauti laivo įgulai. Kalbu apie panašius į save žmones, kasdien gyvenančius tarp kelių kalbų, apie savo diogeniškas – subrendusias tarp dviejų kultūrų – dukras, kurios tikriausiai niekadys nerašys lietuviškai taip, kaip dar galiu rašyti aš. Ar jos kada nors bus visavertės lietuvių kalbos „nešėjos“? Ar joms šito reikės? Siūlau savo gimtajai kalbai literatūrą apie patirtis tarp kalbų ir ieškau daugiau pasakojimų lietuviškai apie panašius išgyvenimus. Svarbiausia, prašau savo kalbos išlikti. Ji turi išlikti sava tiek sėsliesiems, kurie įsikūrę prie Baltijos krantų kalba „miela nuskriaustų vaikų intonacija“ – kaip sakė viena bulgarų poetė – tiek nenuoramoms, kurie, išplaukę į atvirą pasaulio jūrą, kalba „bangų ritmu“... Mintis apie tai, kad vieną dieną savo gimtosios kalbos „nebepavysiu“, kelia melancholiją, o nelengva lietuvių ir graikų kalbų „pora“, su kuria nuolatos dirbu ir kuriu, verčia pagalvoti apie trečiąją kalbą kaip trečią, papildomą akį. Savo romaną apie aklą laivo kapitoną graikų rašytoja Joana Karystiani, apeidama kalbininkų kritiką, pavadino anglišku žodžiu – „Swell“. Paklausiau vieno kipriečio jūreivio, ką tai reiškia jų specialioje terminologijoje, ir jis paaiškino, kad šį terminą reikėtų suprasti kaip tuščiaeigio laivo sūpavimąsi ant

bangų, kaip plūduriavimą bangų kryptimi... Kai kalbą užvaldo banalybė, o banalybę – platus vartojimas, kalbos vartotojas tampa regėjimo netekusiu laivo kapitonu, kuris nenori pripažinti savo negalios ir siekia vadovauti laivo įgulai kaip ir anksčiau. Sumaniai slėpdamas aklumą nuo jūreivių, jis daro viską, kad ir toliau vairuotų laivą. Ilgainiui jis ryžtasi nepaprastai misijai – apsigyventi kajutėje ir niekados nebegrįžti į krantą, kad niekas nesužinotų apie jo prarastą regėjimą.

Neregys kapitonas išmoksta gyventi, įsiklausydamas į bangas, nujausti oro permainas be meteorologinių tarnybų pagalbos, nesunkiai atskirti įprastus kasdienybės garsus, ir šitaip pamažu net kraujas jo gyslomis ima tekėti jūros ritmu... Iš baimės nesuklupti denyje jis pradeda vaikščioti lėčiau, kartais sustodamas ir dėdamasis, kad mąsliai stebi horizontą, ir skrupulingai skaičiuodamas, kiek žingsnių reikia jo šimtąkart išbandytiems atstumams. Akys, kaip jis pastebėjo, atlieka pusę protinio darbo ir leidžia smegenims ilsėtis. Kapitonas „skaito“ žemėlapius iš nuojautos ir atminties, stropiai kaupia ir rikiuoja atmintyje visa, kas jam praverstų, vaidinant sveiką kitų akivaizdoje. Jis žino, kad būtinai reikia įrašyti ir išsaugoti galvoje daugybę kasdienybės smulkmenų, išmokti jas atmintinai, dar ir dar kartą pakartoti, išnaudojant pagrindinį savo darbo įrankį – atmintį – taip, kad joje neliktų tuščio tarpelio net adatai įlįsti. Tamsa akyse – tyla sieloje. Jis nebegali rašyti laiškų į tėvynę pagal įprotį „tu man – aš tau“ ir vengia ilgų pašnekesių su jūreiviais. Jam patinka banalūs ir nuolatos tie patys pasakojimai, ta pati žodžių tvarka sakiniuose tarsi dviem kalkių sluoksniais perdažoma siena. Išplaukę į jūrą, jūreiviai nemėgsta sudėtingų temų, nes jos užkluptų jūros žmones netikėtai ir paverstų juos bandomaisiais triušiais, ieškančiais žodžių kišenėje ir nepasitikinčiais savimi. Jūroje tai – nemalonus jausmas. Jūreiviams pakanka pasikalbėti porą valandų – kol ištuštėja viskio butelis – apie „bobas“, politiką ir futbolą, ir tokiame lengvame pašnekesyje kapitono aklumas neegzistavo. Kapitonas leido rinktis pokalbio repertuarą kitiems, o pats, nugirdęs vieną kitą žodį, ką nors pridurdavo. Kai visus apnikdavo liūdesys ir slogus vienatvės jausmas, paralyžiuojantis jūreivius vakarais, tada, pasigrėžę kapitono pusėn, jie sulaukdavo gelbstinčio žodžio, kuris įžiebdavo pokalbio suture žvakelę... Keista... Kapitono vidiniame gyvenime aklumo irgi nebuvo, ir tai jį kankino labiausiai, nes ten jis aiškiai kaip šviesoje regėjo praeities pasaulį ir žmones, o kartu su jais – ir savo klaidas, melą, blogybes ir gudrybes...

Versdama šio romano ištraukas į lietuvių kalbą, aklojo kapitono metaforą ėmiau taikyti ir tokiems lietuviams kaip aš pati: kai mane supa naujos gyvenimo

aplinkybės, nauja kalba ir šalis, esu kaip kapitonas, kuris kovodamas su savo „negalia“ vairuoja laivą bangų ritmu toliau.

[Dalia Staponkutė](#)

Autorės nuotraukos iš Graikijos ir Pakistano

Iš knygos Staponkutė, Dalia. Iš dviejų renkuosi trečią: mano mažoji odisėja. Vilnius, Apostrofa, 2014. ISBN 978-9955-605-84-3.

“Pasaulio lietuvis”, 2014 m., 06/528.